

семантизированные топонимные прилагательные. В регионе, в первую очередь на Браславщине, нами зафиксирована уникальная словообразовательная особенность: от названий с формантами *-ішкі* часто образуются и используются в речи местных жителей два прилагательных, одно из которых имеет типичный для восточнославянской топонимии суффикс *-ск-* (*Астравішкі – астравішскі, Бартэлішкі – бартэлішскі, Растанішкі – растанішскі* и т.п.), второе образовано при помощи суффикса *-ов-* (*астравішковы, бартэлішковы, растанішковы* и т.д.). Адъектонимы первой группы, как правило, выполняют свою основную функцию относительных прилагательных, в то время как производные с суффиксом *-ов-* субстантивируются и используются в качестве катойконимов. Показателен тот факт, что население деревень и хуторов, которое именуется по модели *астравішковы(-ыя), бартэлішковы(-ыя), растанішковы(-ыя)* и т.д., является католическим и, как правило, польским. Вероятно, названия с суффиксом *-ов-* первоначально появились в польскоязычной среде, где данный формант является обычным, а уже затем распространились в речи остального населения. Правда, формант *-ов-* в отличие от других топонимических элементов, не расширил сферы своего использования.

Літаратура

1. Рогалев, А.Ф. Этнотопонимия Беларуси (на фоне этнической истории) / А.Ф. Рогалев. – Гомель, 1993. –168 с.
2. Гринблат, М.Я. Белорусы. Очерки происхождения и этнической истории / М.Я. Гринблат. – Минск, 1968.

Т.А. Грачыха (Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава)

ДЫАЛЕКТНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ЛЕКСІКІ МЁРСКАГА РАЁНА ВІЦЕБСКОЙ ВОБЛАСЦІ

Збор, фіксацыя і даследаванне лексічнага дыялектнага матэрыялу розных рэгіёнаў мае вялікае навуковае і практычнае значэнне як у лінгвістыцы, так у гісторыі і культуры народа, паколькі абласныя словы ўзбагачаюць літаратурную мову, выяўляюць міжмоўныя і міждыялектныя паралелі. Намі прааналізавана лексіка, зафіксаваная ў “Рэгіянальным слоўніку Віцебшчыны”[1], а таксама ў час выязных дыялекталагічных практык у населеных пунктах Язна, Цвечіна, Туркова, Гараўцы, Іванькі, Дрыгучы, Цімошкава, Вянужа, Старыя Крукі, Новыя Крукі, Новы Пагост Мёрскага раёна Віцебскай вобласці. Тэрыторыя, на якой знаходзяцца ўказаныя вёскі, уваходзіць у склад заходняй (полацкай) групы беларускіх гаворак.

Адметнымі ў народнай мове дадзеных населеных пунктаў з’яўляюцца мясцовыя словы розных прадметна-тэматычных груп, якія прадстаўляюць лексічныя супрацьстаўленія адрозненні ў адносінах да літаратурных адпаведнікаў: фанетычныя, словаўтваральныя, уласналексічныя, семантычныя. Гэта лексемы-назоўнікі, якія абазначаюць назвы жывёльнага свету: *авульчка* ж. ‘авечка’, *паца* м. ‘пацук’, *кіргá* ж. ‘чайка’, *асва* ж. ‘аса’; найменні расліннага свету: *аржавіны* мн. ‘ажыны’, *бару́вка* ж. ‘брусніцы’, *п’яніцы* ‘ягады буякі’, *верабі́на* ж. ‘рабіна’, *земнякі* мн. ‘бульба’, *не́радзь* ж. ‘дробныя ягады’; побытавыя найменні: *сто́лак* м. ‘зэдлік’, *галéнь* м. ‘венік без лісця, дзяркач’, *ашэ́стак* м. ‘дошчачка пад столлю для рэчаў’, *ста́вы* мн. ‘кросны’, *ро́вар* м. ‘веласіпед’, *днішкó* н. і *дэ́нца* н. ‘драўляная дошчачка для наразання прадуктаў харчавання’, *суды́* мн. ‘ведры з вадой на каромысле’; назвы страў: *калату́ха* ж. ‘брудная вада’, *драчо́на* ж. ‘дранік’, *камы́* мн. ‘клёцкі’, *дурма́нка* ж. ‘гарэлка’, *капу́снік* м. ‘боршч’, *млiны́* мн. ‘бліны’, *лапуны́* мн. ‘мучныя бліны на содзе’, *лі́пец* м. ‘ліпавы мёд’, *медзьвядзі́* мн. ‘дранікі з мясам ці фаршам’, *халадзéнка* ж. ‘халодная вада’, назвы пабудоў: *жардзья́нік* м. ‘плот з жардзін’, *драва́рка* ж. ‘дрывотнік, павець для дроў’, назвы

людзей паводле розных характарыстык: *брацёнік* м. 'стрыечны брат', *свякрóўка* ж. 'свякроў', *навучыцель* м. 'настаўнік', *падулётак* м. 'падлетак', *зямéц* м. 'пчалаяр' і інш. У складзе дзеясловаў, якія характарызуюць дзеянні чалавека паводле пэўнага занятку, адмысловымі з'яўляюцца наступныя лексемы: *апраста́цца* зак. 'нарадзіць', *дэ́чыць* незак. 'казаць што-небудзь', *стро́іць* незак. 'гатаваць ежу', *зня́ньчыцца* зак. 'памерці, загінуць', *замудо́хацца* зак. 'стаміцца', *заву́рзацца* зак. 'вымазацца', *заганза́ць* зак. 'вымазаць', *зверáдзіць* зак. 'пашкодзіць', *іна́чыць* незак. 'рабіць па-іншаму', *княга́ць* незак. 'паўтараць што-небудзь некалькі разоў', *навуха́цца* зак. 'наесціся', *но́хацца* незак. 'бегаць', *пасялу́шнічаць* незак. 'наведацца ў гасці з мэтай прабавіць вольны час у размовах', *перадкава́ць* незак. 'замянаць каму-небудзь у працы', *прыхаху́ліць* зак. 'прыбраць', *спахо́дзіць* зак. 'зрасходаваць грошы на што-небудзь', *сусто́іцца* зак. 'угаманіцца', *тру́хнуць* незак. 'баяцца' і інш. У гаворках дадзеных населеных пунктаў прадстаўлены таксама спецыфічныя прыметнікі, якія характарызуюць чалавека паводле знешніх і ўнутраных якасцей: *амя́глы* 'вялы', *забадза́ны* 'брудны', *хапатлі́вы* 'паспешлівы', *шы́бкі* 'хуткі', *дубульто́вы* 'вельмі цёплы (пра адзенне)', *хіпа́цкі* 'модны', *пукáтая* 'цяжарная' і інш. Таксама адзначаны своеасаблівыя прыслоўі і ступені параўнання да некаторых з іх: *та́мака* 'там', *цяпе́рака* 'цяпер', *нада́бі* 'трэба, патрэбна', *ада́ле* 'потым', *вобмельгам* 'імгненна', *кабзюко́м* 'моўчкі', *бо́лі* 'больш', *ле́пі* 'лепш', *ху́жы* 'горш', *да́лі* 'далей' і інш. (*Тыя дохтаркі ху́жы чаго зробіць – ле́пі я на сваіх нагах паміраць буду.* Новы Пагост. *Урэмя ідзець, цяпе́рака бальшыя грошы нада́бі.* Туркова).

У абследаваных населеных пунктах засведчаны этнаграфізмы, якія ўказваюць на несупрацьстаўленыя дыялектныя адрозненні: *ва́рыўня* ж. 'невялікі будынак для захоўвання агародніны', *рэ́згенне* н. 'вялікі кош для пераносу сена', *стру́цель* м. 'булачкі з макам, якія пяклі на Каляды', *алілу́йнікі* мн. 'дзеці, якія на Вялікдзень спявалі песні, прысвечаныя Богу' (*Ні лажы сена, а то вельмі цяжкое рэ́згенне.* Старыя Крукі. *Стру́целі абязательна пячы к Калядам: макам цеста пасцеліш, скруціш яго, і вот такія во доўганькія булачкі.* Язна. *На Пасху хадзілі алілу́йнікі – дзеці алілуя піялі, Бога праслаўлялі.* Язна).

У мясцовых гаворках выяўлены словы з эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкай, некаторыя з іх ужываюцца ў пераносным значэнні і маюць лексіка-семантычныя адрозненні ў параўнанні з літаратурнымі адпаведнікамі: *абарба́л* м. 'бесталковы, прыдуркаваты мужчына', *бадза́ўка* ж. 'дзяўчына-гультайка, не занятая працай', *лы́тка* ж. 'паласа поля, засеяная збожжам', *хвост* м. 'крайні ўчастак поля', *капшук аг.* 'поўнае дзіця', *наеды́ваць* 'есці з прагнасцю', *упераза́ць* зак. 'з'есці з апетытам', *прылу́піць* зак. 'прыйсці без запрашэння', *цуге́ліць* незак. 'ісці павольна', *шва́ркнуць* зак. 'кінуць што-небудзь куды-небудзь', *шва́ндацца* незак. 'бавіць час, хадзіць дзе-небудзь без пэўнай мэты, без справы', *габлява́ць* незак. 'ісці напрасткі', *лапшы́вы* прым. 'пра сквапнага чалавека' і інш. (*Ужо відаць, што бадза́ўка расцець.* Іванькі. *Куды гэта баба так габлюе? Толькі спадніца відаць.* Новы Пагост). Лексема *бадза́ўка* ў гаворках раёна адлюстроўвае аманімічныя адносіны, паколькі абазначае не толькі лянівую дзяўчыну, але і анучу, прызначаную для выцірання вельмі брудных, замазучаных рук (*Дай мне бадза́ўкі, рукі вытраць ад мазуты.* Іванькі).

Адзначаныя ў гаворках Мёрскага раёна лексіка-фанетычныя варыянты да літаратурных адпаведнікаў звязаны з дысімільатыўна-недысімільатыўным яканнем пераходнага тыпу, пашыраным у полацкіх гаворках паўночна-ўсходняга дыялекту: *цілёнак*, *вічарок*, *грэбінь*, *пірасялёнцы*, *біда́*, *ціга́ць*, *пасе́іць*, *дзэсіць*, *во́сім*, *іна́*, *сібе́*, *нільзя́*, *німа́*, але *яна́*, *сястра́*, *мяне́*, *спява́ць* і інш. У асобных словах пад уплывам рэдукцыі ненаціскных галосных [а], [ы] пасля цвёрдых зычных у суседстве з губнымі зычнымі змяняюць сваю артыкуляцыю і пераходзяць у лабіяльны [у]: *бува́ла*, *танцува́ць*, *сува́ць*, *хува́ць* і інш.

Лексіка-словаўтваральныя адрозненні ў лексічным складзе мясцовых гаворак таксама маюць месца: *аблэтак – пералэтак* ‘жывёліна, якая пералетавала’, *кравянка – крывяніца* ‘каўбаса са свіной крыві і круп’, *асавік – асёнік* ‘грыб падасінавік’, *жыганка – жыгаўка* ж. ‘крапіва’, *Каляды – Калядніца* і інш. (*Ідзі сярпом хочь жыганку зрэж. Цімошкава. Усе рукі апякла гэтай жыгаўкай.* Туркова).

Трэба зазначыць, што багацце і разнастайнасць мясцовых гаворак выяўляюць сінанімічныя рады, якія складаюцца з дублетаў, розных паводле паходжання і стылёвай афарбоўкі: *бárdзо – пазарэз* ‘вельмі’, *авулечкі – кузютки* ‘авечкі’, *бжух – бумбэлак* ‘жывот, набіты ежай’, *адразанікі – чыпчыкі* ‘галошы’, *гопікі – шайлюкква* ‘мёрзлая бульба’, *гультрэс – сачок* ‘лянівы чалавек, гультай’, *дурніцы – п’яніцы* ‘ягады буякі’, *сподкі – спіцёўкі* ‘рукавіцы’, *забадзяны – завурзаны – заганзаны* ‘брудны’, *замудбохацца – схадзіцца* ‘стаміцца’, *лапануць – матануць* ‘без ведама пайсці куды-небудзь’, *ляскатаць – тарадзіць* ‘шмат і без толку гаварыць, балбатаць’, *наёдываць – хамаць* ‘прагна есці’ і інш. (*Наеў свой бумбэлак, аж хадзіць трудна.* Туркова. *Дзе мае адразанікі, у хлеў у чым пайду?* Новы Пагост).

Уплыў рускай мовы адзначаны ў гаворках раёна ў наступных лексемах: *цвяты, жызіня, хазяін, дзярэўня, трапка, благадарнасць, урэмя, калітка, забор, аўгуст, лук, батва, скаварада, свадзьба, лошадь, кладбішча, дэла, судзьба, інцірэсны, укусны, жыдкі, жалець, ждаць, шчытаць, атлучаць, дэлаць, акалчвацца, сматрэць, спрашываць, клюваць, работаць, падзержаць, спратаць, красіва, крэпка, нада, апяць, навошчуп* і інш. (*А ў царкве жджэш, жджэш, каб скарэй крэст пацалаваць, каб уперад дамоў прыехаць. Язна. Ва ўрэмя перастройкі на прылаўках тавараў не было.* Туркова). На сучасным этапе пад уплывам экстралінгвістычных фактараў русізмы адзначаюцца ў маўленні вясковых жыхароў рознага ўзросту, у тым ліку і старэйшага пакалення.

У дыялектнай лексіцы Мёрскага раёна сустракаюцца запазычаныя з польскай мовы ў наступных лексемах: *баруўка* ‘брусніцы’, *капуснік* ‘боршч’, *земнякі* ‘бульба’, *радзіна* ‘сям’я’, *тлум* ‘натоўп’, *рoвар* ‘веласіпед’, *рок* ‘год’, *навучыцель* ‘настаўнік’, *цўрка* ‘дача’, *бárdзо* ‘вельмі’, *глосна* ‘гучна’, *ніц* ‘нічога’, *ото* ‘вось’, *цо* ‘што’ і інш. (*Заўтра пойдзем на баруўкі з Марусяй, ты з намі пойдзеш?* Дрыгучы. *Ото то было раней, не тое, цо зараз.* Гараўцы). Найбольш слоў польскага паходжання занатавана ў вёсцы Дрыгучы. Разам з польскімі адпаведнікамі ў гаворках раёна ўжываюцца агульнавядомыя беларускія словы.

Такім чынам, даследаванне дыялектнай лексікі населеных пунктаў Мёрскага раёна Віцебскай вобласці выявіла яе спецыфічныя рысы, паказала адметнасць, багацце, вобразнасць мясцовых гаворак, адлюстравала ўплыў на іх суседніх моў і гаворак.

Літаратура

1. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны: у 2 ч. / Л.І. Злобін (рэд.) [і інш.]. – Віцебск: УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2012. – Ч. 1. – 304 с.

Леонарда Дацевіч (Універсітэт у Беластоке)

ИЗ ПРОБЛЕМАТИКИ СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТИПОВ СОВРЕМЕННЫХ РУССКИХ И ПОЛЬСКИХ ЭТНОНИМОВ

На протяжении XX века, а в особенности второй его половины, русское и польское языкознание уделяло большое внимание вопросам этнонимии. Исследованием этого разряда онимов, особенно в диахроническом плане, занимались известные лингвисты. Перечень трудов на эту тему найдем в работах Г.Ф. Ковалева, В. Супруна, М. Сулиш, Б. Линдерт и многих других исследователей [7, 8, 10; 181-190].